

Gergely Ágnes

Pont fordítva

Az üldözött igazság

Nehéz munka egybelátni Göncz Árpádot, a műfordítót, az író és a köztársasági elnököt. Eddig meg sem próbáltam.

A műfordító Göncz Árpádot csak a szakma bennfentesei ismerték. Ő akarta így: „Minél jobb a fordító, annál inkább eltűnik a szöveg mögött” – mondta egy 1973-as interjúban, az ÉS-ben. Eszményképe Szöllősy Klára volt; Klári oroszról, németből, angolból, franciából és újjörögéből fordított, akkor tanult meg görögül, amikor kijött a szanatóriumból, ahol hosszabb ideig feküdt vastüdőben. Hihetetlen akaratereje vonzotta Göncz Árpádot, aki az angol nyelvvel a börtönben ismerkedett meg, első fordításai a cellában készültek, '56 után.

A '70-es évek elején olvastam Churchill önéletrajzát, egy sűrű fedelű, fűzött könyvet, fedőlapján se kiadó, se dátum, se a fordító neve; úgy érzem, a magyar szöveg elevensége Göncz Árpád stílusára emlékeztet. „Igen: ezen tanultam fordítani. Nem jelent meg, csak a pártközpont munkatársai olvashatták.”

Göncz az amerikai Faulkner és Updike, az angol Golding és a kanadai angol Malcolm Lowry könyveit fordította a legszívesebben; az amerikai Styron regénye, a *Nat Turner vallomása* állt hozzá a legközelebb, ez a „katartikus-vallomásos mű, amely megtisztulás íróinak, olvasónak egyaránt”.

Létezik fordítói ars poetica, a Gönczé (gy hangzik: „A fordító mondatot fordít. Nem modern vagy régi irodalmat, nem angol, orosz, román irodalmat, nem író és nem műveket. [...] A fordító – fordítás közben – nem látja a művet. Nem látja az író. És nem látja az irodalmat. Csak a mondatot.”

És végül leszögezi: „Író, fordító kimond vagy tolmácsol valamit, ami fontos. De sem az író, sem a fordító személye nem fontos. Eről egy pillanatig sem feledkezhet meg.”

Későn kezdett írni Göncz Árpád, biztos ízléssel; a fordításon kimunkált, *parancsoló erejű* mondatokat szerette. Az olyan mondatokat, amelyekkel meg kell küzdeni. A többretegű, az emberpróbáló szerkezeteket, az aprólékos építkezést. Könyvei sorra jelentek meg 1974 és 1980 között; 1980 körül az egyik kéziratát eléggé durva hangú levélben elutasították. Láttam azt a levelet. Akkor nyáron a Magvető Kiadóban volt dolgom, Kardos Györggyel, a félelmes hírvigazgatóval kellett beszélmem. Kardos váratlanul kedves volt, megkérdezte, milyen munkámat ajánlom a kiadónak, és van-e olyan író, akinek a könyvét kiadásra javaslom. Megemlítettem Göncz kéziratát és a durva hangú elutasító levelet. Kardos megígérte, hogy utánajár a dolognak.

A Magvető épülete előtt, a Vörösmarty téren ki más jön velem szembe, mint Göncz Árpád. Elmondtam neki, ami történt. Göncz

hátralépett. – Gica, mit csináltál! Azt a levelet ő írta! Kardos! – Szent Isten – dadogtam. – Nem kapsz több munkát. Engem meg kirúgnak az állásomból. – Egész héten vártam az értesítést. Egy hét múlva Göncz Árpád telefonált. – Szerződést kaptam a Magvetőtől. Te érted ezt?

Nem, nem értettem. Kardos György épp olyan rejtély maradt a szememben, mint a rivális kiadó, a Szépirodalmi igazgatója, Illés Endre.

De a memóriazavartól azóta is rettegek.

Figyeltem Göncz mondatalkotói módszerét, kihegyezett ellentéteiben mennyire érződik a világtól való elzártság tudása.

Találomra kiragadott részlet Faulkner *Példabeszédéből*, amelyet a *Nagyvilág* 1982/2. száma is idéz: „...bocsánatot kérek, hogy olyan gyöngye jellemet tulajdonítottam magának, amely rászolgál a gyűlölet emberi melegére”.

Szintagma Göncz Árpád *Hazaérkezés* című novellájából; a szabadult rabot nem védi többé az álbarátoztól „a börtön fekete-fehér egyértelműsége”. Drámájából, a *Magyar Médeiából* az elhagyott asszony, a gyilkossá lett dzsentrilány egyhuzatú, őrzöngő monológja: „Az enyémeek hétszáz éve vannak idehaza, a tied harminc éve... de én IDE szöktem!” És egyik legérvényesebb munkájából, a *Sarusok* című regényből a főhős, Miklós mester, az 1401-ben elítélt soproni waldens eretnek intelme lelki inkvizítorához, a Baráthoz: „S tudod-e, Pilátus, hogy mindketten a Megfeszített igazát igazolnánk? Mert több igazság közül mindig az üldözött igazság az igazabb.”

A regény első kiadásából kihagyták ezt az utóbbi mondatot. A második kiadásba Göncz Árpád visszaírta. *Mindig az üldözött igazság az igazabb*. Göncz nem hagyta, hogy megfélemezzenek róla.

Ilyen köztársasági elnökünk volt tíz éven keresztül.

Karsai Dániel

Időlegesen elveszett

A pénznyerő automaták és a strasbourgi bíróság

■ A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) a 2015. szeptember 8-án kelt elfogadhatósági határozatában elutasította több, Magyarországon korábban pénznyerő automatát üzemeltető cég beadványát.

Az EJEB szerint a panaszosok nem merítették ki az összes hazai hatékony jogorvoslatot. Az ügy most magyar bíróságok előtt folytatódik; ám a strasbourgi verdikt számos tanulsággal szolgál.

Az Országgyűlés 2012 októberében fogadta el azt a jogszabályt, amely pénznyerő automaták működtetését kizárólag kaszinókban tette lehetővé. Mindezzel több ezer, nem kaszinóban – többségében kocsmákban és egyéb szórakozóhelyeken – felállított nyerőgépek működése egyik napról a másikra tiltottá vált. A nyerőgépeket működtető cégek semmilyen kártalanítást nem kaptak, pedig összesített káruk többmilliárdos nagyságrendű.

Számos cég egyből az EJEB-hez fordult, az eseményeket az emberi jogok európai egyezményében biztosított tulajdontól való megfosztásként értékelve. A panaszosok úgy vélték, hogy bár az EJEB elvárja, hogy az összes

ún. „hazai hatékony jogorvoslatot” kimerítsék a hozzá fordulás előtt, jelen esetben ilyen eljárás nem állt rendelkezésre, hiszen a jogsértés közvetlenül a jogfosztó törvényből fakadt, mely ellen bírói út vagy egyéb jogorvoslat az egységes magyar joggyakorlat értelmében nem lehetséges.

Mindeközben más érintettek ezzel a strasbourgi eljárással párhuzamosan Magyarországon is eljárást kezdeményeztek – a magyar államot *jogalkotással okozott kárért* perelték be. Ezen belül is speciális jogalapot választottak: uniós jog át nem ültetésével okozott kár okozásával vádolták az államot és követeltek kártérítést.

Itt érdemes leszögezni: Magyarországon még soha senki nem nyert jogalkotással okozott kárért indított kártérítési pert az állam ellen, mi több, a joggyakorlat egységes: a jogalkotó kárfelelősségét kifejezetten elutasítja. Uniós jog át nem ültetéséért sem, pedig annak jogalapját az unió bíróságának híres Franovich-döntése egyértelműen megteremtí. Ebben a perben az első fokon eljáró Fővárosi Törvényszék az ún. előzetes döntéshozatali eljárást választotta, és eljárásának felfüggesztése mellett az unió bíróságához fordult (a továbbiakban: Bíróság). Ez a döntés az eljáró bíró diskrecionális joga, kikényszeríteni nem lehet. (Strasbourg és Luxembourg hatásköre nem összekeverendő. Míg az EJE az egyezmény alapján emberi jogi ügyekkel foglalkozik, és konkrét ügyekben marasztalhatja el Magyarországot, addig a Bíróság konkrét ügyekben inkább csak „tanácsadó véleményként” alkalmazandó uniós jog helyes értelmezéséről dönt.)

A luxembourgi székhelyű Bíróság megállapította, hogy a pénznyerő automaták magyarországi betiltása több ponton sérti az uniós jogot. Ugyanakkor kimondta azt is, hogy a kártérítési felelősség további elemeit a folytatódó magyar eljárásban kell tisztázni. Az ügyben tehát érdemi kártérítési határozat nem született, ahogyan jogerős, de elsőfokú sem. Úgy vélem, a luxembourgi döntés után a magyar állam nem menekedhet ki immáron kárfelelőssége alól, annak meglétét a luxembourgi Bíróság egyértelműen megállapította – de ez egyelőre a jövő zenéje.

A verdikt

Az EJE mindezen előzmények után hozta meg határozatát a cikkünk elején említett perben: elutasította a kérelmezők panaszát. Nem vizsgálta a kérelmek érdemét, hanem a hazai hatékony jogorvoslatok ki nem merítését róta a panaszosokra. Az EJE álláspontja szerint tehát a luxembourgi döntés megnyitott „hatékony” és ezért igénybe veendő hazai jogorvoslatot.

Úgy vélem, az EJE téves határozatot hozott.

Az EJE hazai hatékony jogorvoslatokkal kapcsolatos főszabálya ugyanis az, hogy a panasz *benyújtásakor* vizsgálja ezen kritérium teljesítését, melytől csak kivételesen és nagyon indokolt esetben tér el. Az EJE továbbá nem minden jogi eljárást, hanem csak olyan jogorvoslatot fogad el hatékonynak, amely „elméletben és gyakorlatban is” alkalmas az állított emberi jogi sérelem orvoslására. A gyakorlati hatékonyságot az érintett államnak kell bizonyítania a strasbourgi eljárásban.

Az EJE szerint az unió bíróságának döntése kötelező a tagállamokra, ezért a luxembourgi verdikt megfelelő iránymutatásul szolgál a magyar bíróságoknak úgy a konkrét ügyben, mint a hasonló tárgyban esetlegesen megindítandó többiben. Az EJE azt is leszögezte, hogy az unió Bírósága ítéletében az alapjogi charta 17. cikkének (mely a tulajdonhoz való jogot deklarálja) sérelmét is fölrotta Magyarországnak, és az unió alapjogi testje – melyet jelen ügyben alkalmazni kell a magyar bíróságoknak is – nagyon hasonló az EJE által alkalmazottal. Az EJE ezért úgy vélte, hogy „szubszidiárius”, vagyis kiegészítő szerepének megsértése lenne, ha a magyarországi kártérítési per lezárulta előtt ítéletet hozna ezekben az ügyekben.

Ez az érvelés azonban téves.

Az első súlyos tévedés „ügydöntőnek” tekinteni az unió Bíróságának ítéletét – ez a luxembourgi előzetes döntéshozatali mechanizmus félreértésén alapul. A luxembourgi testület saját gyakorlata és a döntés tartalma is egyértelmű: a bíróság nem dönti el a jogvita érdemét, pusztán állást foglal a jogvitában releváns uniós jogot érintő jogkérdésekről. Az ügy érdemét azonban a magyar bíróságok fogják megítélni. Ezt a pert tehát még végig kell csinálni. Jelenleg ilyen típusú kártérítési kérelmeknek helyt adó jogerős bírósági döntés és ilyen joggyakorlat nincsen Magyarországon; nem volt a kérelmek benyújtásakor sem. (Sajnálatos tény továbbá, hogy a magyar bíróságok nem mindig követik a strasbourgi és a luxembourgi ítéleteket – azok kötelező jellege dacára sem.)

Az EJE továbbá azt a gyakorlatából egyértelműen következő tételt sem vizsgálta, hogy a beadáskori állapotot kell vizsgálni. Nos, az vitathatatlan, hogy beadáskor semmilyen hatékony jogorvoslat nem állt a panaszosok rendelkezésére, hiszen feltéve, de nem megengedve, hogy a luxembourgi verdikt megteremtett egy strasbourgi szempontból kimerítendő jogorvoslatot, az a panaszok benyújtásakor még nem létezett! Mindebből az következik, hogy a kormány védekezése akkor lehetett volna sikeres, ha kimutatja, hogy magyar rendes bíróságok által hozott döntések és joggyakorlat alapján a jogsérelem orvosolható idehaza. *Ceterum censeo*, ilyen gyakorlatra, sőt egy

döntésre sem lehetséges hivatkozni, ilyen döntések – akárcsak boszorkányok – ugyanis nincsenek.

Az EJE tehát az addigi egységes magyar bírósági gyakorlat alapján nem hatékony, az eljáró magyar bíró diskreciójától és a szerencsés luxembourgi kimeneteltől függő eljárás meg nem indítását róta fel a panaszosokra. Mindezt azért, mert a strasbourgi eljárás megindítása után „elsült a kapanyél”, és egy magyar bíró egy ügyben valóban felfüggesztette az eljárást, és Luxembourgban valóban kedvező ítélet született.

Volt már egy hasonló magyar eset, amikor az EJE nem tartotta kimerítendőnek a magyar bírósági utat: ez az úgy a kormánytisztviselők indokolás nélküli elbocsátása volt. Ebben az eljárásban a magyar állam úgy védekezett, hogy az érintetteknek munkaügyi pert kellett volna kezdeményezniük, mert ennek során az indokolás nélküli elbocsátást lehetővé tevő jogszabályt meg lehetett volna semmisíteni: hiszen ehhez csak az kell, hogy az ügyben eljáró magyar bíró az Alkotmánybírósághoz forduljon eljárása felfüggesztése mellett. Az EJE határozottan elutasította ezt az érvelést, mondván, hogy az ilyen eljárás kimenetelén előre „nem spekulálhat” – hisz az a rendes bíró felfüggesztő döntésén és AB-hez fordulásán, majd az AB döntésén múlik.

Következmények

Strasbourg hibája súlyos következményekkel járhat – és nem csak a nyerőgépek kisemmisített tulajdonosaira nézve.

Az elutasítás legfeljebb azon panaszosok tekintetében lenne elfogadható, akik párhuzamosan megindították a magyar peres eljárást a strasbourgival. Ezt a kötelezettséget a teljesen jóhiszemű, csak Strasbourgban pereskedő kérelmezőkre telepíteni méltánytalan, hiszen számukra a beadáskor nem áll rendelkezésre „hatékony jogorvoslatként” a tárgybeli kártérítési per, azt csak a luxembourgi verdikt nyitotta meg.

Az érintettek két-három évvel később jutnak a pénzükhöz – már ez önmagában súlyos következmény, ami csak nőhet, ha valamiért a magyar eljárások mégis balul ütnek ki, hiszen ebben az esetben az EJE eljárását is újra végig kell csinálni, ami újabb két-három évvel meghosszabbítja az eljárást.

A jogérvényesítés rendkívül megdrágul, hiszen immár tetszik, avagy sem, de magyar polgári perbe kell bocsátkozni. Az EJE eljárása ingyenes, míg a teljesen eshetőlegesen kimenetelű, hosszú időt igénybe vevő és joggyakorlati háttér nélküli magyar per súlyos költséggel terhelt.

Az EJE téves döntést hozott – de a kudarcban, úgy vélem, nem kis szerepe van azoknak a panaszosoknak, akik párhuzamosan több fő-

rum előtt próbálták igazukat érvényesíteni. A magyar kártérítési pert megindítók nem gondolták át kellően a problémát, különös tekintettel a két eljárás viszonyára. A jogsértés bekövetkeztekor, 2012 őszén minden érv a strasbourgi és csakis a strasbourgi eljárás mellett szólt. Az EJEK eljárását hat hónappal a jogsérelem bekövetkezése után lehet megindítani, a magyar kártérítési per esetében ez öt év. Azaz: minden további nélkül ki lehetett volna várni az érdemi döntést Strasbourgból, és esetleges sikertelenség esetén még mindig lett volna idő a magyar perre. Az EJEK eljárása nem gyors, de öt év alatt befejeződik.

A strasbourgi per időlegesen elveszett, onnan kártérítést az érintettek nem kaptak. Azért

csak időlegesen, mert ha a folytatódó magyar eljárások netán nem orvosolják az elszennvedett sérelmet, az érintettek visszamehetnek Strasbourgba. (Már csak ezért is érdemes minden érintettnek beperelni a magyar államot, mert végül mindenképpen kártérítésben fognak részesülni: legkésőbb Strasbourgból.) A magyar pert megindítók öngólt rúgtak, lát-szólagos luxembourgi sikerük ellenére is, és kárt okozhattak – nem is keveset – jó pár, tőlük független érintettnek. Jól csak az ügyvédek jártak, hiszen most számos per megindulásával lehet számolni Magyarországon.

És ez még nem minden: a strasbourgi határozat befolyásolhatja az uniós jogérvényesítés jövőjét is. Mi lesz azokkal az ügyekkel Stras-

bourgból, melyekben a kormány védekezésül azt fogja felhozni, hogy hazai kártérítési pert kellett volna indítani – épp az uniós jog alapján? Az EJEK majd elkezd azon spekulálni, hogy egy ilyen per esetében vajon az eljáró magyar bíró fordult volna-e Luxembourghoz, aztán pedig azon, hogy mi lett volna az uniós verdikt, és annak alapján a magyar per kimenetele? Ez abszurdum lenne – de sajnos nem lehetetlen forgatókönyv.

A szerző ügyvéd, a cikkben szereplő eljárás során a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához forduló panaszosok egy részének jogi képviselője.

Varga Júlia

A kihaló kőkorszak

Többet szülnék-e a nők, ha a konyhában maradnak?

■ Nemigen, érdemes azzal foglalkozni, hogy ki volt a célközönsége Kövér László és barátai év végi bonmot-jainak a női kiteljesedés megfelelő módjairól. Ebben az országban, ahol már annyira elhatalmasodott a genderörület, hogy 2015-ben 145 ország közül a 99. helyet sikerült elérni a Világgazdasági Fórum nemek közötti egyenlőséget mérő indexének rangsorában (Ciprust leszámítva az utolsót az uniós országok között), nyilván jelentős az igény az ilyesféle megszólalásokra. A megfogalmazás provokatív együgyűsége is csak akkor érdemelt figyelmet, ha meglepetést okozott volna – de nem okozott.

Számok

Érdemes viszont arról beszélni, hogy a nők munkavállalása, „karriervágya” milyen kapcsolatban van a születések számával. Hiszen sokan gondolhatják, hogy „jó, jő, nem így kellett volna mondani, de van benne valami: tényleg kevés a gyerek”. Valóban növekedne-e a gyerekszám, ha fokozódna a nyomás, hogy a nők ne dolgozzanak, hanem inkább foglalkozzanak gyerekneveléssel? (Azt is érdemes lehet végiggondolni egyszer, hogy ez hogyan lehet csökkentené a járulékfizetők számát, s milyen hatással volna a dolgozók iskolázottság szerinti összetételére.)

Magyarországon kevés gyerek születik, és

ebben nem tapasztalható tartós fordulat az utolsó években sem. Úgy tűnik, a „kisbabáknak” mégsem „támad kedvük megszületni Magyarországon”.

A termékenység alakulását több mérőszámmal jellemzik a demográfusok: az élveszületések számával, az ezer lakosra jutó élveszületések arányával és az ún. teljes termékenységi aránnyal. (A teljes termékenységi arányt úgy számolják ki, hogy az adott évben megnézik a szülőképes korúnak tekintett, 15–49 éves nők minden egyes életkori csoportjában, hogy átlagosan mekkora hányaduknak született gyereke, tehát az egyes korévekhez tartozó nők élveszületéseinek számát elosztják az adott korévhez tartozó nők számával, és ezeket az ún. korszpecifikus születési rátákat összeadják.)

Az európai országokban sem kedvezőek a demográfiai mutatók, de nálunk az uniós átlagnál is rosszabb a helyzet. Magyarországon az élveszületések száma jóval nagyobb mértékben csökkent korábban is és 2000 és 2013 között is, mint az EU-országok átlagában; az ezer lakosra jutó élveszületések száma is nagyobb mértékben csökkent 2000 és 2013 között is; és a magyar teljes termékenységi arányszám az európai rangsorban öt hellyel esett vissza ugyanebben az időszakban. Valamennyi demográfiai mutató tekintetében az európai rangsor utolsó negyedében vagyunk, jóval alatta a reprodukciós szintnek.

De hogyan függ mindez össze a nők munkavállalásával?

A fejlett országokban az 1960-as, 1970-es évektől folyamatosan nőtt a munkavállaló nők aránya, és ezekben az években, ezzel egyidejűleg valóban csökkentek a születési arányszámok: csökkent a termékenység.

Az 1990-es évektől viszont az európai országok egy részében sikerült tartósan megfordítani a születési trendeket: a termékenységi mutatók néhány országban, elsősorban Franciaországban, a skandináv országokban és az Egyesült Királyságban, növekedni kezdtek, amellyel, hogy tovább nőtt a munkát vállaló nők aránya.

A korábbi összefüggéssel ellentétben mára azokban az európai és OECD-országokban, ahol a nők általában – és ezen belül a gyerekes anyák – nagyobb arányban dolgoznak, ott több gyerek születik. Ezek az országok lassan elkezdtek megközelíteni a teljes termékenységi arány tekintetében a reprodukciós szintet, ami a termékenységi arány 2,1-es értéke körül van. (Ez az a termékenységi szint, ami – a bevándorlást figyelmen kívül hagyva – biztosítja, hogy ne legyen népességfogyás.) A legmagasabb arányt Franciaország érte el, ahol a teljes termékenységi arány már nagyobb, mint 2. Azok közül az országok közül viszont, ahol a nők kisebb arányban dolgoznak, és ahol alacsony a női foglalkoztatás színvonala (Görögországban, Spanyolországban, Olaszországban és a volt szocialista országok egy részében) egy sem tartozik a magas termékenyséű országok csoportjába, és a teljes termékenységi arány nagyon alacsony szinten állandósult, 1,3–1,4-es érték körül (lásd az ábránkat).

Ezek az összefüggések ma már demográfiai közhelyek. Minden kutatás azt találta, hogy Európában azoknak az országoknak sikerült magasabb születésszámokat elérniük,